

NALLIHAN SOĞUKKUYU TÜRBESİ

Murat ÇERKEZ*

Özet

Soğukkuyu, günümüzdeki idari bölünmeye göre Ankara ili, Nallıhan ilçesine bağlı bir köy yerleşimidir. Türbe, köyün güneybatısında meyilli bir araziye yerleştirilmiştir. Haçvari bir plan şeması ile inşa edilerek tek kubbe ile örtülmüştür. Köşe geçişleri pandantiflerle sağlanmıştır. İç mekândaki şema dış kütleyle de yansımıştır. Malzeme olarak ana kütlede kesme, kaba yonu, moloz taş, örtü ve geçiş sistemlerinde ise tuğla kullanılmıştır. Kitabesi bulunmadığından yapım tarihi kesin bilinmemekle birlikte, plan ve mimari özellikleri itibarıyla geçiş devri özellikleri sergilediği anlaşılmakta ve bundan hareketle 14. yüzyıl sonu-15. yüzyıl başlarında inşa edildiği düşünülmektedir. Zamanla fonksiyonunu yitirmesi üzerine uzun süre bakımsız kaldığı, sonraları ise kısmi onarım ve tadilatla mescit olarak kullanıldığı hâlen mevcut durumdan belirlenebilmektedir. Nallıhan'da mevcut diğer türbeler dikkate alındığında Soğukkuyu Türbesi'nin de Hoca Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Taptuk Emre, Yunus Emre ve Mevlâna geleneğinden gelerek Bacım Sultan, Şeyh Ömer, Şeyh Cafer Sadık, Hasan Dede gibi Anadolu'yu aydınlatan erenlerden birine ait olduğu düşünülebilir. Doğal yollarla ve insan eliyle gerçekleşmiş tahribat nedeniyle neredeyse yıkılacak konuma gelmiştir. Şimdiye kadar herhangi bir araştırmaya konu teşkil etmeyen eser, makalemizde plan, mimari, malzeme ve süsleme özellikleri bakımından etraflıca tanıtılarak Anadolu Türk mimarlık tarihi içerisindeki yeri ve önemi belirlenecektir. Beklentimiz bir an önce ehil kişi ve kurumlarca restore edilerek gelecek kuşaklara aktarılmasının sağlanmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Nallıhan, Türk sanatı, mimari, türbe, Anadolu erenleri

NALLIHAN SOGUKKUYU TOMB

Abstract

Soğukkuyu, according to the current administrative division of Ankara Province, is a village in the district of Nallıhan settlement. The tomb is located in the southwest of the village, on a sloped land. It was built in a cruciform plan scheme and is covered by a single dome. Corner transitions are shaped by pendentives. Interior scheme was also reflected in the exterior mass. The material of the main mass is rough, rubble stone. Switch systems and bricks also were used at the cover. The exact date of the construction is unknown, but the plan and its architectural features reflect the characteristics of the transition period. This situation may reveal that the tomb was constructed at the end of the 14th or at the beginning of the 15th century. Its current situation suggests that since it lost its functioning, it has been neglected for a

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ankara/Türkiye, mcerkez@gazi.edu.tr

long time, though later it was used as a mosque after partial repairs and refurbishment. When existing tombs in Nallıhan are taken into account it could be deduced that the Sogukkuyu tomb followed the tradition of Hodja Ahmed Yasawi, Hacı Bektas Veli, Taptuk Emre, Yunus Emre and Mevlana and could belong to the sages that illuminated Anotolia such as Bacim Sultan, Sheikh Omar, Sheikh Jafar Sadik and Hasan Dede. Due to the damage caused by natural ways and by human factors it has become almost demolished. Up to now the subject has not been investigated by any research, but this article analyzes its background, architecture, materials and decorative features in detail and in terms of the place and importance in the history of the Anatolian Turkish architecture. Our expectation is that experts and institutions restore those buildings as soon as possible to ensure the heritage to future generations.

Keywords: Nallıhan, Turkish art, architecture, tomb, Anatolian sages

Giriş

Soğukkuyu, günümüzdeki idari bölünmeye göre Ankara ili, Nallıhan ilçesinin takriben 30 km güneybatısında yer alan bir köy yerleşimidir. Köyün güneybatısında, güneydoğuya meyilli bir araziye yerleştirilen eser¹, bugünkü mezarlığa da yakın konumdadır (Fotoğraf: 1- 2).

Yaptığımız araştırmalarda şimdiye kadar herhangi bir çalışmaya konu teşkil etmediğini belirlediğimiz eser, makalemizde plan, mimari, malzeme ve süsleme özellikleri itibarıyla etraflıca tanıtılarak Anadolu Türk mimarlık tarihî içerisindeki yeri ve önemi belirlenecektir.

Adını yerleşim yerine yakın konumdaki Sığır Kıran mevkiinde yer alan bir kuyudan aldığı ifade edilmektedir.

Kitabesi bulunmamakla birlikte daha sonra ayrıntılarıyla ele alacağımız plan ve mimari özelliklerinden hareketle 14. yüzyıl sonu veya 15. yüzyıl başlarına tarihlendirmek mümkündür.

Hâlen ayakta olmakla birlikte, mimarisi bakımından bir hayli tahribata uğrayan türbede herhangi bir restorasyon izine rastlanmadığı gibi, kaçak kazılar ve ihmal nedeniyle de yıkılma tehlikesi mevcuttur.

Eser, haçvari bir plan ile aynı biçimde yükselen bina kütesine sahiptir (Fotoğraf: 3, Çizim: 1-6). Bina kütesi, mevcut izlerden anlaşıldığı kadarıyla poligonol bir kasnak üzerine oturan tek kubbe ile örtülüdür. Harim kapısı batı cephe aksına yerleştirilmiştir.

İnşa malzemesi, az miktarda düzgün kesme ve kaba yonu, çoğunlukla ise moloz taşlar ve tuğladır. Beden duvarları ile kubbe geçiş elemanlarında kaba yonu ve moloz taşlar, kapı kemer ve sövelerinde düzgün kesme taş, örtü sisteminde tuğla, geçiş elemanlarında tuğla yanı sıra kısmen moloz taş kullanılmıştır.

Cepheler, mevcut durum itibarıyla üç kademe hâlinde algılanır. İlk kademeyi beden duvarları, ikinci kademeyi kasnak, üçüncü kademeyi ise kubbe örtü sistemi teşkil eder (Fotoğraf: 2-3).

Haçvari kütlelerin ara akslarda yer alan bölümleri ana beden duvarlarına oranla daha basık bir kuruluşa sahiptir. Kubbe örtü sistemi de beden duvarlarına göre baskın bir görünüş sergilemektedir.

Cephe yüzeyleri, tamamen masif görünümlü bir duvar örgüsü yansıtmaktadır ve herhangi bir pencere açıklığı ile süsleme unsuruna sahip değildir. Yalnızca güney cephede ana kütlelerin batı kenarındaki duvar yüzeyinde profilli bir düzgün kesme taş dikkat çekmekte ve bundan hareketle kısmen devşirme malzeme de kullanıldığı belirlenebilmektedir (Fotoğraf: 4).

Cepheler zaman içerisinde önemli tahribata uğramıştır. Batı ve özellikle kuzey cephede duvar örgüsü ciddi boyutlarda zarar görmüştür. Kuzey cephe zamanla oluşan toprak dolgu nedeniyle yarı seviyesine kadar gömülmüş vaziyette iken kazı çalışmaları sırasında kaldırılarak temizlenmiştir (Çizim: 3, Fotoğraf: 5). Güney ve doğu cepheler kısmen sağlamlığını korumakla birlikte beden duvarları ve köşe bağlantılarında büyük çatlaklar meydana gelmiştir (Fotoğraf: 3, Çizim: 4-5).

Kubbe örtü sistemi tuğlaların yatay istiflenmesiyle inşa edilmiş ve ana eksenlerine boyuna dikdörtgen, küçük birer pencere açıklığı yerleştirilmiştir (Fotoğraf: 5, Çizim: 2). Hâlen mevcut izlerden muhtemelen çift cidarlı olduğu ve kesme taş malzemeli sekizgen bir kasnağa oturduğu anlaşılmaktadır. Örtü sisteminin dış yüzeyi bir hayli soyulmuş ve ciddi hasarlar meydana gelmiştir. Muhtelif dönemlerde vatandaşlar tarafından moloz taşlarla alelade tamir edildiği anlaşılmaktadır. Eski bir fotoğraftan² enli tahtaların **yan yana** sıralanmasıyla yapılmış basit, muhdes bir çatıyla kapatıldığı belirlenebilmektedir.

Kapı, batı cephesi aksına yerleştirilmiş basık kemerli bir açıklıktan ibarettir (Fotoğraf: 6, Çizim: 6). Düzgün kesme taş malzemedir. Kemer, birisi daha küçük boyutta ve kilit taşına ait olmak üzere üç parça hâlinindedir. Yapının genelinde görülen tahribat burada da kendini hissettirmektedir. Hatta bozulmanın yarattığı baskı nedeniyle kemer ve sövelere ait taşlar dışı doğru bombelenmiş, simetrisi bozulmuş ve neredeyse yıkılacak konuma gelmiştir³ (Fotoğraf: 7).

Kapının iç mekâna yönelen yüzü, dış görünüşünden farklı olarak boyuna dikdörtgen bir açıklıktır ve üst yanında ahşap lento kullanılmıştır.

Türbenin ziyaret mekânı haçvari şemalı ve kubbeye örtülü küçük bir hacimdir (Fotoğraf: 8). Esasen kare bir şemanın ana akslarına, aynı zamanda bina kütlelerinin dışına da yansıyacak biçimde yarım daire formlu enli birer kemer yerleştirilerek kısmi derinlikte dört eyvanlı haçvari bir plan elde edilmiş ve böylelikle mekânın genişletilmesi sağlanmıştır. Kubbe geçişi esas itibarıyla pandantiflerle sağlanmasının

yanı sıra, dört ana eksenindeki kemerin üzengi hizasından itibaren pandantifin alt kısmına birer Türk üçgeni yerleştirilmiştir. Ayrıca pandantifin üçgenlerle kubbe eteği arasında kalan yüzeyinde de âdeta tromp benzeri yarım daire kemerli, kısmi derinlikte küçük birer niş yer alır (Fotoğraf: 8). Bu üçgen ve nişler dekoratif görünüşlü birer unsurdur. Geçiş sisteminin muhtelif bölümlerinde akustik, hafifletme ve havalandırma amaçlı küçük birer künk dikkat çekmektedir (Fotoğraf: 9).

Kubbe, geçiş sistemleri ve duvarlar düz yüzeyler hâlinde sıvanarak beyaz badana yapılmıştır. Duvarlar başta olmak üzere eserin bütün yüzeylerinde son derece ciddi tahribat göze çarpmaktadır. Duvar örgüsünü teşkil eden taşların önemli bir kısmı dökülmüş, özellikle köşe bağlantılarında tehlikeli boyutta yıkıntı ve çatlaklar oluşmuştur (Fotoğraf: 10). Duvarların bazı yerlerinde insan eliyle gerçekleştirilmiş yıkıntılar da mevcuttur. Zeminin muhtelif yerlerinde kaçak kazıların da yapıldığı belirlenebilmektedir⁴ (Çizim: 2). Buna paralel olarak sıva tabakasının çoğunluğu dökülmüş vaziyettedir. Kubbe ve eteğindeki sağlam kalabilmiş sıva yüzeylerinde kiremit ve yeşil renkli boylarla yapılmış bitkisel ve geometrik süslemeler dikkat çeker (Fotoğraf: 11). Özellikle kubbenin doğu aksındaki pencere açıklığının kuzeyi ile kapı açıklığının kuzeyindeki yüzeylerde süsleme programı daha belirgindir. Mevcut kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla ince bir bordür vaktiyle bütün kubbe eteğini kuşatmaktaydı. Paralel iki yatay şeritle sınırlı bordürde zikzaklar arasına işlenmiş stilize çiçekler ile bunların hemen yukarısına yerleştirilmiş birer benek sırası görülür. Pencere açıklığının kuzey yanında ise ince kıvrım dallar ve bunlar arasına yerleştirilen çiçeklerden müteşekkil bitkisel bir süsleme vardır. Kompozisyon, enli bir bordür teşkil etmek üzere iki yana yerleştirilen ve yukarı doğru paralel bir sıra hâlinde yükselen küçük beneklerden ibaret bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Güney yandaki eyvanın kemerinde, yine ince şeritlerle sınırlı bir bordürde, kırmızı ve yeşil renkli boylar kullanılarak sadece ince çizgilerle yapılmış dallardan ibaret basit bir bitkisel süsleme görülür.

Güney duvarının batı yanında sıva tabakası üzerine yeşil boylarla yazılmış ve sadece "... temelleri Müslimin-i Sultan idi ..." ibaresi okunabilen bir yazı dikkat çekmektedir (Fotoğraf: 12). Kısmen okunabilen yazılardan da burada medfun kişi veya kişilerin Hz. Muhammed'e dayandığı anlaşılmaktadır⁵. Ayrıca kuzeydoğu köşe üçgeninin iç yüzeyinde sıva üzerine kırmızı boylarla yapılmış damga benzeri işaretler görülmektedir (Fotoğraf: 13).

Ziyaret mekânının zemin seviyesi kapı açıklığından itibaren bir basamak kadar düşük kottadır (Çizim: 2). Zeminin ahşap ızgara üzerine enli tahtaların yan yana sıralanmasıyla yapılmış bir döşemeye sahip olduğu hâlen mevcut kalıntılardan anlaşılabilmektedir (Fotoğraf: 8).

Mihrap, güney duvar aksına üç kenarlı bir girinti ile yapılmış yarım daire kemerli alelaide küçük bir nişten ibarettir (Fotoğraf: 14). Herhangi bir süsleme özelliği taşımayan basit bir unsurdur. Bu hâliyle sonradan yapılmış gibi görünmektedir.

Soğukkuyu Türbesi'nin haçvari plan teşkiliyle inşa edilmiş ziyaret mekânı, tek kubbe ile örtülerek geçiş sisteminde pandantif uygulanmıştır. Bu düzenleme içerisinde kubbe, esasen kare bir şema üzerine oturmakta ve bu hâliyle Selçuklu Dönemi tek kubbeli kübik mescit geleneğini yansıtmaktadır. Ancak kütle tertibinde bazı farklılıklar da dikkat çekmektedir. Esas itibarıyla kare bir şemanın eksenlerine, âdeta eyvan tarzı enli birer yarım daire kemer yerleştirilerek dört eyvanlı haçvari bir plan şeması ortaya çıkmıştır. Böylece mekânın kısmen genişletilmesi de sağlanmıştır. Bu düzenleme aynı zamanda yapının dış kütlelerine de yansımıştır. Bina tertibinde ara akstaki bölümler daha basık birer kütle hâlinindedir.

Soğukkuyu Türbesi plan şemasının benzeri uygulamalarına çeşitli bazı türbelerde de rastlamak mümkündür. Anadolu Türk mimarisi içerisinde haçvari şema aslında Selçuklu Dönemi türbelerinin alt katında⁶ sıkça karşılaşılan bir uygulama olmakla birlikte, üst katlarda nadiren kullanılmıştır. Akşehir Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi (1268-1269)⁷, Konya Tahir ile Zühre Türbesi (13. yy. sonları)⁸, Sivas Şeyh Hasan Türbesi (14. yy. ortaları)⁹, Urfa Şeyh Mesud Türbesi (12-14. yy.)¹⁰, Bursa Okçu Baba Türbesi (14. yy.)¹¹, Mardin Sultan Hamza-i Kebir Türbesi (1438-39)¹², İstanbul Zal Mahmut Paşa Türbesi (1580)¹³, İstanbul Şehzadegân Türbesi (16. yy. sonları)¹⁴, Bitlis Nuhiye Türbesi (1700)¹⁵, Bitlis Seyyid İbrahim Türbesi (1781)¹⁶ ve Bitlis Yusufiye Medresesi Türbesi (19. yy.)¹⁷ ziyaret mekânında haçvari şema uygulanan nadir eserler arasındadır ve bu özellikleri itibarıyla Soğukkuyu Türbesi ile yakın benzerlikler sergilemektedir. Ancak kütle tertipleri ve kubbe geçişleri bakımından bazı belirgin farklılıklar da mevcuttur.

Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi, Tahir ile Zühre Türbesi, Şeyh Hasan Türbesi, Şeyh Mesud Türbesi, Okçu Baba Türbesi, Nuhiye Türbesi, Seyyid İbrahim Türbesi ve Yusufiye Türbesi dış kütleleri kübik bir görünüş sergilerken Zal Mahmut Paşa Türbesi ve Şehzadegân Türbesi sekizgen prizmal bir kütleyle sahiptir. Mardin Sultan Hamza-i Kebir Türbesi'nde ise hepsinden farklı bir uygulama dikkat çeker. İç mekândaki dört eyvan neredeyse bağımsız bir kütle şeklinde inşa edilmiş ve bu düzenleme dış kütleyle de olduğu gibi yansıyarak tamamen haçvari bir görünüş ortaya çıkmıştır. Soğukkuyu Türbesi, hem haçvari şemalı ana kütle hem de ara akslardaki dışa taşkın basık kütleli kuruluşu ile bunlar arasında farklı bir yere sahiptir. Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi ana kütlelerinin üzerinde yer alan dilimli, Şeyh Hasan Türbesi'nde silindirik, Nuhiye Türbesi'nde poligonal ikinci kütleler dış görünüş bakımından belirgin diğer farklılıklardır. Nuhiye Türbesi'nde kuzey ve güney kemerler

bir hayli geniş yapılmakla birlikte doğu ve batı kemerler daha dardır. Tahir ile Zühre, Şeyh Hasan, Okçu Baba, Seyyid İbrahim Türbesi ve Yusufiye Türbeleri'nde kemer enleri diğerlerine göre dört yönde de daha dardır. Kubbe geçişlerinde Seyyid Mahmud Hayran Türbesi, Şeyh Hasan Türbesi, Şeyh Mesud Türbesi, Zal Mahmut Paşa Türbesi, Şehzadegân Türbesi, Nuhiye Türbesi, Seyyid İbrahim Türbesi, Yusufiye Türbesi Soğukkuyu Türbesi'ndeki gibi pandantiflerle sağlanırken Tahir ile Zühre Türbesi'nde üçgen kuşak, Okçu Baba Türbesi ve Sultan Hamza-i Kebir Türbesi'nde tromp kullanılmıştır. Ancak Soğukkuyu Türbesi'nin köşe geçişlerini teşkil eden pandantiflerin orta seviyesinde tromp görünüşlü yarım daire kemerli nişlerle birlikte alt seviyede Türk üçgeni kullanılması başka eserlerde örneğine rastlayamadığımız bir uygulama olarak dikkat çekmekte ve yapıya ayrı bir önem kazandırmaktadır.

Soğukkuyu Türbesi'ndeki plan şemasının benzeri uygulamalarına farklı yapı türlerinden bazı cami ve mescitlerde de rastlamak mümkündür. Tek kubbeli bu plan şeması, aynı zamanda Selçuklu Dönemi kübik mescit geleneği özelliklerini de hatırlatmaktadır¹⁸. Kübik bir mekânın bu tarzda genişletilmesi çabalarının ilk denemelerinin Bilecik Orhan Gazi Camii (14. yy. ilk yarısı)¹⁹ ve İnönü Hoca Yedigâr Camii'nde (1374)²⁰ gerçekleştirildiğini, daha sonraları Manisa Aynı Ali Camii (15. yy. ikinci yarısı)²¹, Merzifon Taceddin İbrahim Paşa Camii (15. yy. sonları)²², Lüleburgaz Sokollu Mehmet Paşa Camii (1564)²³ ve Adana Misis Mescidi (1659)²⁴ gibi eserlerde de uygulandığını görüyoruz.

Soğukkuyu Türbesi ile bu eserler arasında yine plan ve mimari özellikler itibarıyla yakın benzerlikler görülmekle birlikte kütle tertibi, mekânın genişletilme yönleri ve kubbe geçiş sistemleri bakımından da bazı farklılıklar mevcuttur.

Bilecik Orhan Gazi Camii, İnönü Hoca Yedigâr Camii ve Adana Misis Mescidi harim mekânları Soğukkuyu Türbesi'ndekine benzer tarzda dört yöne, diğerleri ise sadece doğu ve batı yanlara doğru genişletilmiştir.

Soğukkuyu Türbesi, Orhan Gazi Camii, Hoca Yedigâr Camii ve Misis Mescidi'ne göre daha küçük ölçülere sahiptir. İç mekân, hepsinde de ana eksenlere yerleştirilmiş enli kemerlerle dört yönde genişletilmiş ve köşe geçişleri pandantiflerle sağlanarak tek bir kubbe ile örtülmüştür. Ancak, Soğukkuyu Türbesi'nde ziyaret mekânındaki haçvari şema dış kütleyle de yansırken diğerlerinde kübik bir görünüş hâkimdir. Soğukkuyu Türbesi'nde köşe geçişlerini teşkil eden pandantiflerin alt seviyesinde yarım daire kemerli nişler ve üçgenler kullanılması belirgin diğer farklılıklardır. Adana Misis Mescidi'nde mekân yine dört yönde de genişletilirken doğu ve batı kemerler enli, kuzey ve güney kemerler ise daha dar tutulmuştur.

Soğukkuyu Türbesi'nin fonksiyonuna yönelik kesin veriler mevcut değildir. İç ve dış mekânlardaki kaçak kazı çukurlarından alt katında bir mezar hücrenin yer almadığı anlaşıldığı gibi, kazı ve temizlik çalışmaları sırasında herhangi bir mezara da rastlanmamıştır. Ayrıca köy sakinlerinin daha önceleri burada cuma ve bayram namazı kıldıklarına dair bazı bilgiler de mevcuttur. Dolayısıyla bu eserin esasen bir mescit olabileceği de akla gelmekle birlikte, yukarıda zikredilen benzer tarzdaki cami ve mescitlerden daha küçük boyutta olması, beden duvarlarında herhangi bir pencere açıklığının bulunmaması, mihrabın son derece alelade yapısı, köy yerleşimine uzak mesafe ile bir tepede yer alması ve güney duvarındaki yazı gibi özellikler dikkate alındığında ilk hâlinde türbe olarak inşa edildiğini, fakat zamanla doğal ve insan eliyle gerçekleştirilen tahribat nedeniyle fonksiyonunu yitirdiğini, uzun süre bakımsız kaldıktan sonra ihtiyaç üzerine bir süre mescit olarak kullanıldığını düşünmekteyiz.

Öte yandan Nallıhan'da Soğukkuyu Türbesi'nden başka dört adet türbe ile bir ziyaretgâh daha mevcuttur. Bunlar Emrem Sultan köyü Taptuk Emre Türbesi ve Dergâhı (13. yy.)²⁵, Tekke köyü Bacım Sultan Türbesi (13. yy.)²⁶, Ömer Şeyhler köyü Şeyh Ömer Türbesi (13. yy.)²⁷, Nallıkoçlu köyü Cafer Sadık Türbesi (13. yy.)²⁸ ve Sobran köyü Hasan Dede ziyaretgâhıdır (16. yy.)²⁹. Bu eserler her ne kadar plan ve mimari özellikleri bakımından Soğukkuyu Türbesi ile benzerlikler sergilemese de aralarında mahiyetleri bakımından bazı yakınlıklar dikkat çekmektedir. Nallıhan Bölgesi, 1073 yılından itibaren Oğuz Türkmen boylarının akınları ile Türklerin eline geçtikten sonra tesis edilen zaviyelerle iskâna açılmış ve bunların etrafında köyler meydana gelmiştir³⁰. Yerleşim çevresi Ahi büyüklerinin de zaviyeleri ile zenginleşmiştir. Yunus Emre'nin de bu bölgede yaşadığı bilinmektedir³¹. Emrem Sultan köyünde türbesi ve dergâhı yer alan Taptuk Emre, Hacı Bektaş Veli'nin halefi ve Yunus Emre'nin de mürşidi olarak bilinmektedir³². Diğerlerinden Bacım Sultan Taptuk Emre'nin kızı, Şeyh Ömer ile Şeyh Cafer Sadık ise öğrencisidir³³. Söz konusu türbelerle Soğukkuyu Türbesi mesafe itibarıyla birbirlerine çok uzak değildir. Nallıhan'daki diğer türbelere bakıldığında aralarında mahiyet bakımından bir bağlantı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Soğukkuyu Türbesi'nin de Hoca Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Taptuk Emre, Yunus Emre ve Mevlâna geleneğinden gelerek Bacım Sultan, Şeyh Ömer, Şeyh Cafer Sadık, Hasan Dede gibi Anadolu'yu aydınlatan erenlerden birine ait olabileceği ve vaktiyle bir zaviye bünyesinde yer aldığı, fakat diğer binaların günümüze ulaşamadığı da düşünülebilir. Ancak yapı ile ilgili şimdilik herhangi bir belge veya bilgi bulunamadığından kesin bir şey söylemek zordur.

Eserin inşa tarihî bilinmemekle birlikte plan, mimari, geçiş sistemi ve malzeme özellikleri bakımından Selçuklu Döneminin erken, Osmanlı Döneminin ise geç bir tarih olacağı, dolayısıyla 14. yüzyıl sonu ile 15. yüzyıl başlarına ait bir geçiş devri eseri olduğu söylenebilir.

Sonuç

Soğukkuyu Türbesi, fonksiyonu ve aidiyeti ne olursa olsun, boyut ve süsleme bakımından mütevazı bir eser olsa da çok fazla rastlanmayan bir plân, dış kütle tertibi, örtü ve geçiş sistemi ile inşa edilmesi bakımından Anadolu Türk mimarisi içerisinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Özellikle merkezi mekânı genişletme çabalarını yansıtmaya da ayrı bir değer katmaktadır. Bu kadar önemli özellikler sergilemesine rağmen hak ettiği ilgiyi göremeyen eser, zamanın ve insanların verdiği tahribat nedeniyle neredeyse yıkılmak üzeredir. Dileğimiz bir an önce ehli kurum ve kişilerce onarılarak Türk mimarisine kazandırılması ve sonsuza dek yaşatılarak gelecek kuşaklara aktarılmasının sağlanmasıdır.

Sonnotlar

¹ Soğukkuyu köyü 304 parselde yer alan eser, Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 17.10.2007 gün ve 2658 sayılı karar gereğince tescil edilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 12/11/2009 tarih ve 233 sayılı kararı gereğince, Anadolu Medeniyetleri Müzesi müdür vekili R. Emel Yurttağül başkanlığında, Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Yrd.Doç.Dr. Murat Çerkez'in bilimsel sorumluluğunda, Anadolu Medeniyetleri Müzesi uzmanları Mehmet Sevim ve Halide Akkuş'un da katılımlarıyla 02.04.2010-23.04.2010 tarihleri arasında bir kazı ve temizlik çalışması gerçekleştirilmiştir.

² Ankara K.T. V. K. B. K. Arşivi.

³ Bölgeye 17.07.2012 tarihinde yaptığımız son ziyaretimizde yapıdaki tahribatın daha tehlikeli boyutlara ulaştığı, kapı kütesinin yıkılacak duruma geldiği ve hemen önünde de oldukça derin bir kaçak kazı çukuru açıldığı görülmüştür.

⁴ Özellikle ziyaret mekânında, kapı açıklığının hemen önünde yaklaşık 2,5 m derinliğinde bir kaçak kazı çukuru mevcuttu. Temizlik çalışmaları sırasında toprak doldurularak kapatılmıştır. Bu çukur ile 17.07.2012 tarihli son ziyaretimizde, çok yakın bir zamanda açıldığını belirlediğimiz kapı açıklığının dış yanındaki diğer kaçak kazı çukuru zaten yıllardır bakımsız kalmış eseri, statik bakımdan daha da tehlikeli konuma getirmiştir.

⁵ Yazıları okuyan Sayın Prof. Dr. Abdulkadir Dündar'a teşekkürlerimi sunarım.

⁶ Alt katlarında haçvari şema uygulanan başlıca Selçuklu türbelerinden Pınarbaşı Melik Gazi Türbesi (12. yy. sonları) için bk. Önkal (1996: 235, Şekil 99); Tuncer (1986: 155); Boyalıköy-Sincanlı Kureş Baba Türbesi (13. yy. başı): Önkal (1996: 74, Şekil 22); Tuncer (1986: 54); Aksaray Selime Sultan Türbesi (13. yy. ilk çeyreği): Önkal (1996: 90, Şekil 29); Tuncer (1986: 214); Konya Yarım Kümbet (1219): Tuncer (1986: 184); Konya Kesikbaş Türbesi (13. yy. ikinci yarısı): Önkal (1996: 142, Şekil 53); Konya Ulaş Baba Kümbeti (13. yy. ikinci yarısı): Tuncer (1986: 192); Konya Kalender Baba Türbesi (13. yy. sonları): Önkal (1996: 154, Şekil 60); Tuncer (1992: 88); Erzurum

- Padişah Hatun Türbesi (1291): Önkal (1996: 200, Şekil 82); Afyon Çay-Eber köyü Esirüddin Ebheri Kümbeti (14. yy. ilk yarısı) : Tuncer (1986: 51).
- ⁷ Önkal (1996: 426, Şekil 190); Tuncer (1992: 105).
- ⁸ Önkal (1996: 435, Şekil 195).
- ⁹ Tuncer (1986: 167).
- ¹⁰ Çal (1993: 63).
- ¹¹ Beşbaş ve Denizli (1983: 277).
- ¹² Altun (1971: 106, Plan 30); Sözen (1981: 148, Şekil 47).
- ¹³ Kuran (1988: 230, 234).
- ¹⁴ Önkal (1992: 175, 26. Şekil).
- ¹⁵ Arık (1971: 67, Şekil 28); Tuncer (1991: 109).
- ¹⁶ Arık (1971: 69, Şekil 30); Tuncer (1991: 115).
- ¹⁷ Arık (1971: 54, Şekil 21); Tuncer (1991: 117).
- ¹⁸ Türk mimarisinde kare planlı kübik bir mekânın tek kubbe ile örtülmesinden ibaret camiler, Anadolu'da ilk defa Selçuklu Döneminde Konya ve Akşehir merkezlerinde görülmeye başlanmıştır. Konya Beşarebey Mescidi (1213), Hacı Ferruh Mescidi (1215), Erdemşah Mescidi (1220), Küçük Karatay Mescidi (1248), Aksinne Dibekli Mescidi (13. yy.), Beyhekim Mescidi (13.yy.), Hoca Hasan Mescidi (13. yy. ikinci yarısı), Sırçalı Mescit (13. yy. ikinci yarısı), İnce Minareli Medrese Mescidi (1260-1265), Akşehir Taş Medrese Mescidi (1250) gibi bu tarz başlıca eserler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Katoğlu (1967: 81-100); Dilâver (1971: 17-28); Aslanapa (1991: 55-62).
- ¹⁹ Kuran (1964: 16); Goodwin (1971: 19); Kuban (2007: 125).
- ²⁰ Kızıltan (1958: 108, Resim 57); Kuran (1968: 70, Şekil 69).
- ²¹ Acun (1999: 247, Plân 26).
- ²² Çerkez (2005: 11-24).
- ²³ Sözen vd. (1975: 183).
- ²⁴ Erken (1983: 49).
- ²⁵ Şener (1998: 120, 196); Erdoğan vd. (2007: 230, C.1).
- ²⁶ Şener (1998: 198-199); Erdoğan vd. (2007: 51, C.5).
- ²⁷ Şener (1998: 121, 199); Erdoğan vd. (2007: 53, C.5).
- ²⁸ Şener (1998: 120, 199); Erdoğan vd. (2007: 53, C.5).
- ²⁹ Şener (1998: 200).

³⁰Erdoğan vd. (2007: 361, C.7).

³¹Şener (1998: 192).

³²Şener (1998: 192-195).

³³Şener (1998: 120, 121, 197-199).

Kaynakça

- ACUN, H. (1999). *Manisa'da Türk Devri Yapıları*. Ankara.
- ALTUN, A. (1971). *Mardin'de Türk Devri Mimarisi*. İstanbul.
- ARIK, M.O. (1971). *Bitlis Yapılarında Selçuklu Rönesansı*. Ankara.
- ASLANAPA, O. (1991). *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi*. Ankara.
- BEŞBAŞ, N-Denizli, H. (1983). *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, III. Ankara.
- ÇAL, H. (1993). "Urfa'daki Taşınmaz Eski Eserler Hakkında Bir Ön Araştırma", *Yeni Haran Çevresi*, Y.1, S.4. İstanbul: 49-70.
- ÇERKEZ, M. (2005). *Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DİLÂVER, S. (1971). "Anadolu'daki Tek Kubbeli Selçuklu Mescitlerinin Mimarlık Tarihi Yönünden Önemi", *Sanat Tarihi Yılığ*, IV (1970-1971). İstanbul: 17-28.
- ERDOĞAN, A. vd. (2007). *Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi*, 1. Ankara.
- ERDOĞAN, A. vd. (2007). *Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi*, 5. Ankara.
- ERDOĞAN, A. vd. (2007). *Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi*, 7. Ankara.
- ERKEN, S. (1983). *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, I. Ankara.
- GOODWIN, G. (1971). *A History of Ottoman Architecture*. London.
- KATOĞLU, M. (1967). "13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plân Tipi ve Son Cemaat Yeri", *Türk Etnografya Dergisi*, IX (1966). Ankara: 81-100.
- KIZILTAN, A. (1958). *Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler*. İstanbul.
- KUBAN, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul.
- KURAN, A. (1964). *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami*. Ankara.
- KURAN, A. (1968). *The Mosque In Early Ottoman Architecture*. Chicago.
- KURAN, A. (1988). "Mimar Sinan'ın Türbeleri", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri I*. İstanbul: 223-238.
- ÖNKAL, H. (1992). *Osmanlı Hanedan Türbeleri*. Ankara.
- ÖNKAL, H. (1996). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*. Ankara.
- SÖZEN, M. vd. (1975). *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*. İstanbul.
- SÖZEN, M. (1981). *Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi*. İstanbul.
- ŞENER, M. (1998). *Nallıhan*. Ankara.
- TUNCER, O.C. (1986). *Anadolu Kümbetleri, I, Selçuklu Dönemi*. Ankara.

TUNCER, O.C. (1991). *Anadolu Kümbetleri, 2, Beylikler ve Osmanlı Dönemi*. Ankara.
TUNCER, O.C. (1992). *Anadolu Kümbetleri, 3, Beylikler ve Osmanlı Dönemi*. Ankara.

Ekler

Fotoğraf: 1) Soğukkuyu Köyü ve Türbe'nin konumu (Google Earth'den)

Fotoğraf: 2) Soğukkuyu Türbesi, güneybatıdan genel görünüş

Fotoğraf: 3) Güneydoğudan görünüş

Fotoğraf: 4) Devşirme malzeme

Fotoğraf: 5) Kuzey cephe

Fotoğraf: 6) Batı cephe

Fotoğraf: 7) Kapı açıklığı

Fotoğraf: 8) Batıdan iç mekâna bakış

Fotoğraf: 9) Geçiş sistemi ve künkler

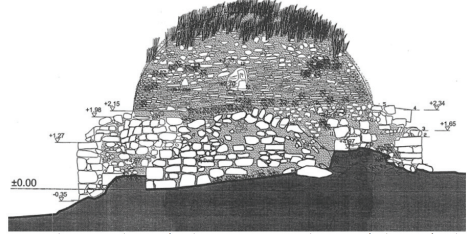
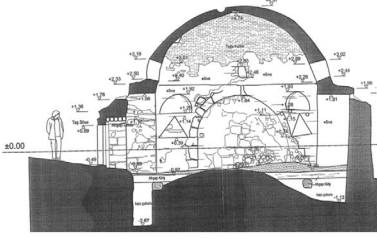
Fotoğraf: 10) Güneydoğudan iç mekâna bakış

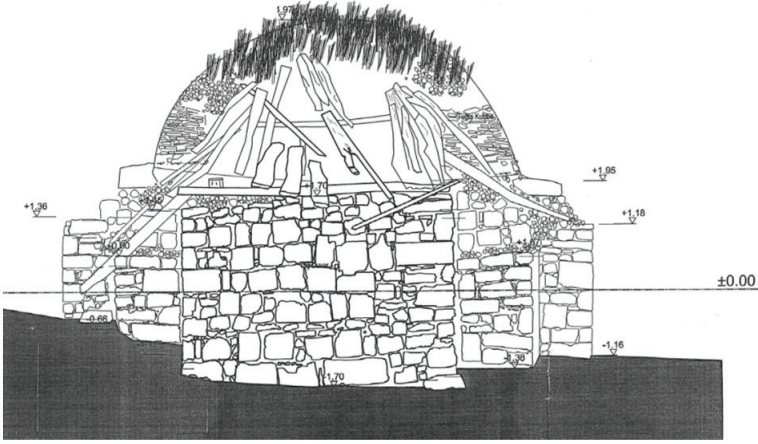
Fotoğraf: 11) Süslemelerden detay

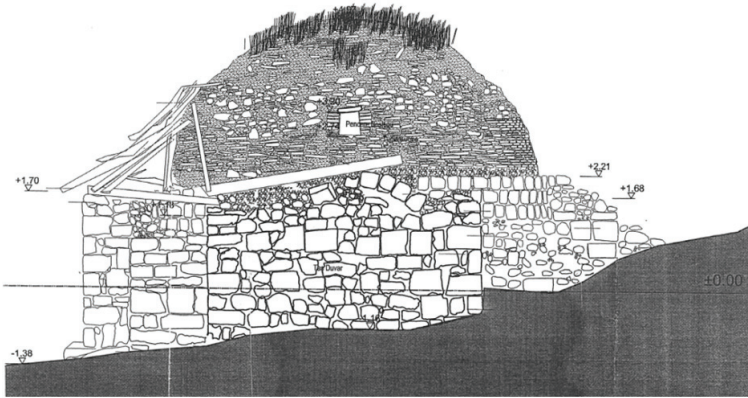
Fotoğraf:12) Güney eyvan duvarındaki yazı şeridi

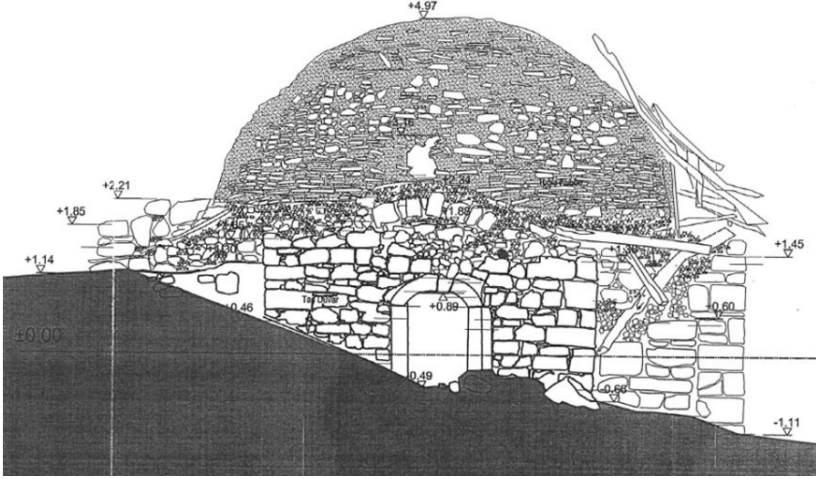
Çizim: 2) A-A Kesiti (E.N. Parlattan) Çizim: 3) Kuzey cephe (E.N. Parlattan)

Çizim: 4) Güney cephe görünüşü (E.N.Parlattan)

Çizim: 5) Doğu cephe görünüşü (E.N. Parlattan)

Çizim: 6) Batı cephe görünüşü (E.N. Parlatan)